

УДК 330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-290-1-36

ЛАГОДІЄНКО В. В.

Одеська національна академія харчових технологій

ЗАВГОРОДНИЙ А. В.

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини вищого навчального закладу

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ЛАГОДІЄНКО В. В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Нові економічні умови функціонування підприємств харчової промисловості зумовлюють докорінну зміну чинників та джерел формування конкурентних переваг. Економічне зростання та механізми підвищення конкурентоспроможності сьогодні забезпечуються головним чином не ресурсними та виробничими факторами, а за рахунок постійного генерування та впровадження інновацій. Певною мірою це зумовлюється посиленням відкритості ринків, що ставить вітчизняні підприємства харчової промисловості в умови «наздоганяючого розвитку», оскільки технологічний рівень виробництва переважної більшості іноземних конкурентів є набагато вищим. Забезпечення належного рівня конкурентоспроможності в таких умовах вимагає перегляду підходів до здійснення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання в галузі з урахуванням сучасних тенденцій та можливостей інноваційного розвитку.

Зважаючи на роль та місце харчової промисловості в національній економіці, інноваційна спрямованість розвитку стає безсумнівною умовою забезпечення та збереження конкурентоспроможності не лише цієї галузі, а й усієї промисловості. Частка харчової промисловості в загальному обсязі реалізованої продукції становить більш, ніж 20%, продукція, створена підприємствами галузі, забезпечила майже 5% валової доданої вартості в економіці України, це один з видів економічної діяльності, що виступає помітним наповнювачем Державного бюджету України. Структуроутворюючий характер функціонування галузі та вирішальне значення в гарантуванні продовольчої безпеки країни актуалізує проблему підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на засадах активізації інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, підприємства харчової промисловості.

LAGODIENKO V.

Odessa National Academy of Food Technologies

ZAVGORODNII A.

Mykolayiv Interregional Institute for the Development of Human Rights of the Higher Educational Institution

«Open International University of Human Development «Ukraine»

LAHODIYENKO V.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

INNOVATIVE ASPECTS OF FORMATION OF COMPETITIVENESS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Mechanisms for increasing competitiveness are provided mainly through the constant generation and implementation of innovations. Taking into account the role and place of the food industry in the national economy, the innovative orientation of development becomes an undoubted condition for ensuring and maintaining the competitiveness of not only this industry, but the entire industry. The structure-forming nature of the functioning of the industry and the decisive importance in ensuring the country's food security actualizes the problem of increasing the competitiveness of food industry enterprises on the basis of enhancing innovation. The purpose of the article is to study the role and importance of innovative factors in increasing the competitiveness of food industry enterprises. The study of innovative aspects of ensuring the competitiveness of business entities in the food industry is based on the use of a systematic approach, methods of economic and statistical analysis, an abstract logical method. The article substantiates the relationship between the development of food industry enterprises on an innovative basis with the possibilities of ensuring their competitiveness. Unfavorable trends in the implementation of innovative activities of business entities were revealed: a decrease in the number and share of innovatively active enterprises, the inefficiency of the structure of innovation costs. It has been established that the industry is dominated by the vector of technical re-equipment of production, since the overwhelming majority of innovation spending is directed to the purchase of machinery and equipment. The dynamics and correlation of the introduction of process and product innovations by food industry enterprises are analyzed. The results of the study of innovative activity in the food industry show that these processes have not reached the proper level, which negatively affects the competitiveness of enterprises in the industry, and there are no tendencies for significant changes towards improvement. The intensification of innovation activities of food industry enterprises requires an integrated approach and the formation of an innovation policy, taking into account modern development trends in the innovation sphere, which will help to overcome the technological gap and form a high level of competitiveness.

Keywords: innovation, innovative activity, competitiveness, food industry enterprises.

Нові економічні умови функціонування підприємств харчової промисловості зумовлюють докорінну зміну чинників та джерел формування конкурентних переваг. Економічне зростання та механізми підвищення конкурентоспроможності сьогодні забезпечуються головним чином не ресурсними та виробничими факторами, а за рахунок постійного генерування та впровадження інновацій. Певною мірою це

зумовлюється посиленням відкритості ринків, що ставить вітчизняні підприємства харчової промисловості в умови «наздоганяючого розвитку», оскільки технологічний рівень виробництва переважної більшості іноземних конкурентів є набагато вищим. Забезпечення належного рівня конкурентоспроможності в таких умовах вимагає перегляду підходів до здійснення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання в галузі з урахуванням сучасних тенденцій та можливостей інноваційного розвитку.

Зважаючи на роль та місце харчової промисловості в національній економіці, інноваційна спрямованість розвитку стає безсумнівною умовою забезпечення та збереження конкурентоспроможності не лише цієї галузі, а й усієї промисловості. Частка харчової промисловості в загальному обсязі реалізованої продукції становить більш, ніж 20%, продукція, створена підприємствами галузі, забезпечила майже 5% валової доданої вартості в економіці України, це один з видів економічної діяльності, що виступає помітним наповнювачем Державного бюджету України. Структуроутворюючий характер функціонування галузі та вирішальне значення в гарантуванні продовольчої безпеки країни актуалізує проблему підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на засадах активізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перспективи формування конкурентоспроможного розвитку підприємств харчової галузі визначаються їх інноваційними можливостями, що підтверджується напрацюваннями широкого кола науковців. В них висвітлюються концептуальні положення щодо забезпечення інноваційного розвитку підприємств промисловості [1]; обґрунтовуються підходи до формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування [2]; розглядаються основні напрями інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в умовах посилення конкуренції [3].

Питання визначення напрямів і методів ефективного управління інноваційним потенціалом визнаються Кругляковою В.В., Юринцем З.В. [4] найважливішим завданням поступу сучасних суб'єктів господарювання харчової промисловості. Науковці висвітлюють теоретичні та прикладні положення щодо системного вирішення проблем управління інноваційним потенціалом суб'єктів господарювання харчової промисловості України. На переконання Губіної В.В. [5], в сучасних умовах саме інновації стають чинником, здатним найбільш суттєво впливати на формування конкурентоспроможності харчових підприємств; для реалізації їхнього інноваційного потенціалу мають бути створені механізми прискореного технологічного розвитку.

Грунтовні наукові розробки, в яких узагальнено досвід та перспективи підвищення конкурентоспроможності харчової промисловості на інноваційній основі, є платформою для поглиблення вивчення даної проблеми. В умовах сучасного висококонкурентного ринку стратегія інноваційного розвитку стає вирішальним фактором успіху, у зв'язку з цим, **метою статті** є дослідження ролі та значення інноваційних чинників у підвищенні конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості.

Методика досліджень. Дослідження інноваційних аспектів забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у харчовій промисловості ґрунтується на використанні системного підходу, що використовується для вивчення взаємозв'язків між економічними процесами та явищами. Тенденції та динаміка основних індикаторів інноваційної діяльності підприємств досліджуються за допомогою використання методів економіко-статистичного аналізу; теоретичне узагальнення результатів дослідження та формування на цій основі висновків базується на застосуванні абстрактно-логічного методу.

Результати дослідження. Конкурентоспроможність підприємства та його продукції – одна з визначальних характеристик спроможності досягти успіху на ринку, а інноваційна діяльність – це чинник, який формує таку характеристику. Позитивний вплив інновацій проявляється у збільшенні продуктивності ресурсів, зниженні собівартості та зростанні рівня доданої вартості й рентабельності, підвищенні якості та зростанні попиту на продукцію. Дослідження свідчать, що інноваційні процеси мають вплив на величину прибутку, яку отримує підприємство залежно факторів, що забезпечують його конкурентоспроможність. Виходячи з цього, науковці [6] поділяють конкурентоспроможність на два типи:

- якісна, або технологічна, в основі якої покладено вищу привабливість ринкових пропозицій за інноваційними параметрами продукції; така «сильна конкуренція» існує між якісно-конкурентними підприємствами («strong competition» between «quality-competitive» firms);

- слабка, або цінова – забезпечується за рахунок більшої привабливості ринкових пропозицій підприємства за рахунок цінового фактору («weak competition» between «priccompetitive» firms).

Відповідно, прибутки за рахунок сильної конкурентоспроможності є вищими, ніж прибутки за рахунок цінової конкурентоспроможності [6, с. 83].

Зважаючи на наявність часового лагу між розробкою інновацій та отриманням відчутного ефекту від їх провадження, інноваційним процесам як підґрунтя формування майбутньої конкурентоспроможності слід надавати особливої уваги. Для того, щоб отримати відповідні вигоди, ці процеси не мають бути поодинокими та розрізненими, а формуватися як цілеспрямована діяльність, що узгоджується зі стратегією розвитку підприємства. Виходячи з цього, реалізація інновацій має передбачати зміни не лише в окремій технології виробництва або окремому виді продукції, а охоплювати весь комплекс складових діяльності харчового підприємства: наявність відповідної інфраструктури, кадрове та ресурсне забезпечення, маркетингові підходи, логістичні зв'язки, організаційно-управлінські заходи. За таких умов інноваційна

діяльність стає запорукою отримання ним конкурентних переваг, адаптації до ринкового середовища, покращення ринкових позицій, в результаті чого зростає загальний рівень конкурентоспроможності підприємства (рис. 1).

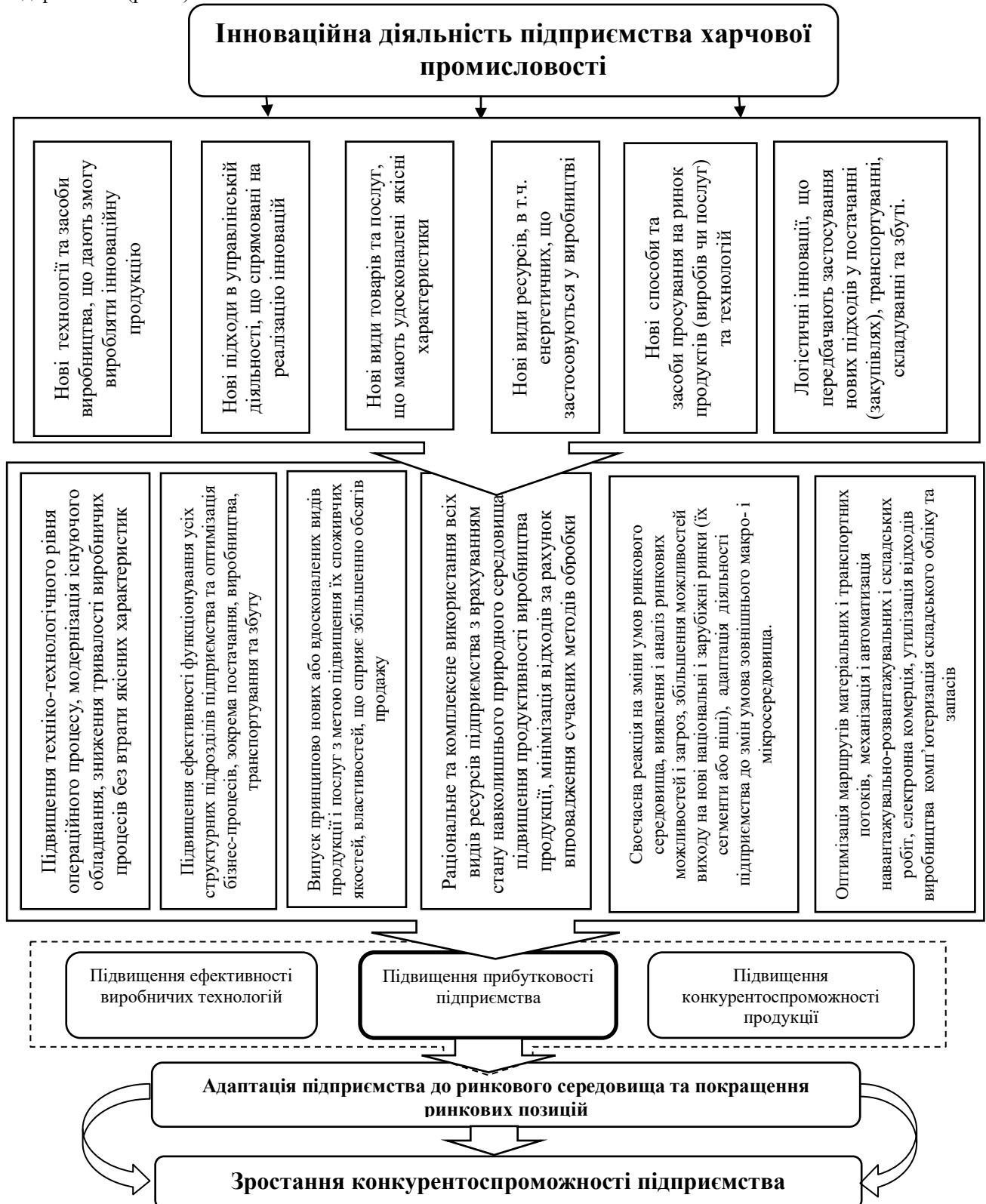

Рис. 1. Вплив інноваційної діяльності на конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості
* (розроблено автором)

Зростання інноваційної активності, спрямованої на реалізацію зазначених напрямів, та, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності зумовлюють покращення показників господарської діяльності та підвищення ринкової вартості харчового підприємства, що в свою чергу, відкриває можливості для

впровадження нових інновацій. Відповідно до методологічних пояснень Державної служби статистики України [7] підприємство вважається інноваційно активним, якщо воно займалося інноваційною діяльністю (розробляло чи впроваджувало нові або вдосконалені продукти та інноваційні процеси) упродовж певного періоду спостереження. Інноваційна продукція (товари, послуги) – це продукція (товари, послуги), яка виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники [7, 8, 9, 10].

Абсолютні показники інноваційної активності серед підприємств харчової промисловості демонструють негативну динаміку (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка інноваційної активності підприємств харчової промисловості в 2010–2019 рр.
побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11]

Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, стрімко знижується, у 2019 р. вона становила лише 37,6% від значення 2012 р. та 44,9% – 2010 р. Динаміка відносних показників засвідчує нестійкі тенденції, змінюючись незначно. Впродовж десятирічного періоду частка підприємств харчової промисловості, що займалися інноваційною діяльністю та впроваджували інновації, показує деяке зростання, однак все ще значно поступається аналогічним показникам країн Європейського Союзу. Країни-лідери інноваційної активності в цій галузі мають набагато вищі значення цих індикаторів: Нідерланди – 62%, Австрія – 67%, Німеччина – 69%, Данія – 71%, Ірландія – 74%. Найменша кількість інноваційних підприємств серед країн ЄС – в Болгарії (27,1% до загальної кількості підприємств) [12]. Ситуація, що склалася в харчовій промисловості, відрізняється від стану в середньому по промисловості в кращий бік, однак у порівнянні з показниками переробної промисловості загалом, підприємства аналізованої галузі проявляють переважно нижчу інноваційну активність (рис. 3).

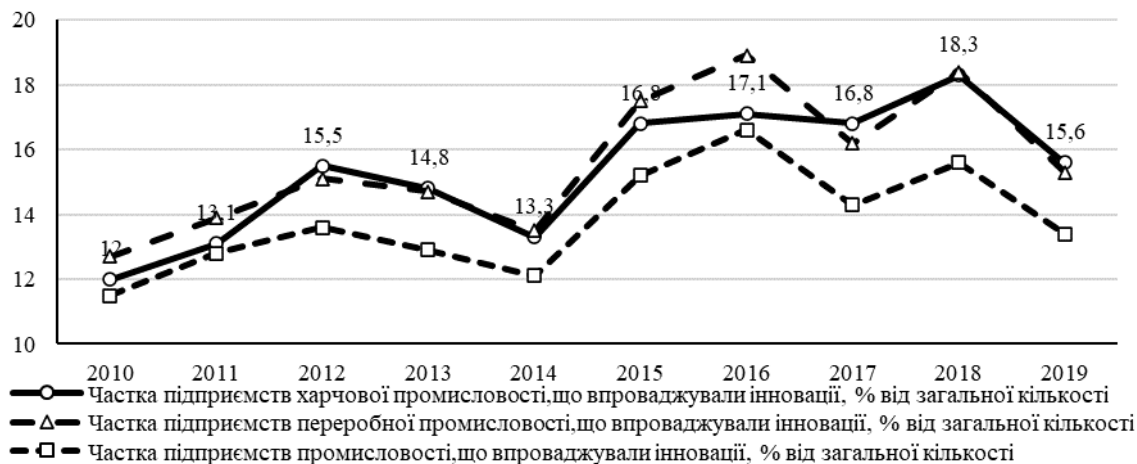

Рис. 3. Динаміка частки підприємств, що впроваджували інновації в переробній, харчовій промисловості та в промисловості в цілому у 2010–2019 рр.

побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11]

Таке становище свідчить про те, що сучасний стан інноваційної активності в харчовій промисловості перебуває в зародковому стані, що не сприяє формуванню стійкої конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. На думку експертів, ефективний розвиток галузі на сучасному етапі можливий за умови зростання частки підприємств, що впроваджують інновації, до мінімального рівня 40–45% [13, с. 217; 14, с. 120].

Дослідження структури витрат на інновації за напрямками дозволило виявити, що переважна їх частка спрямовується на придбання машин та обладнання (від 60 до 94%), тобто в галузі домінує вектор на технічне переоснащення виробництва (рис. 4).

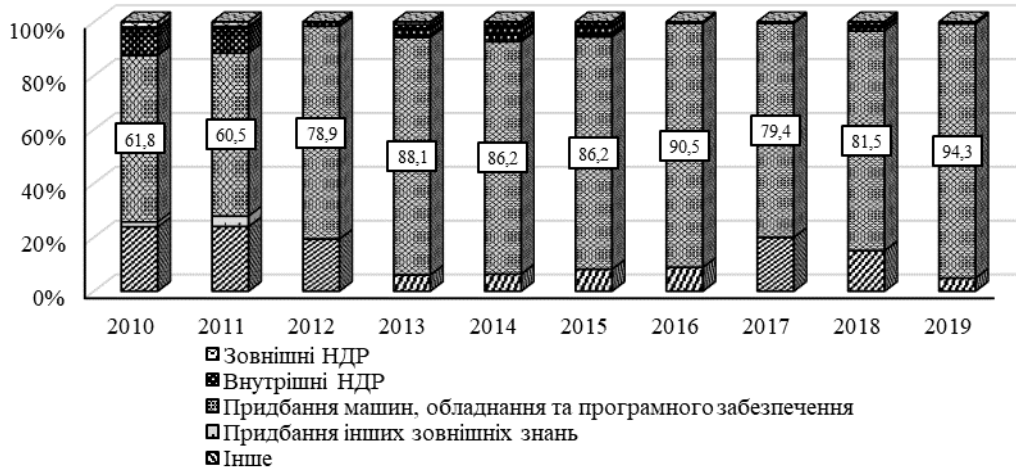

Рис. 4. Структура витрат на інновації, здійснених підприємствами харчової промисловості, % побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11]

Потреба в першочерговому здійсненні витрат на модернізацію техніко-технологічного обладнання зумовлюється тим, що ступінь зносу основних засобів підприємств харчової промисловості становить до 40%, що перевищує допустимі норми. Це має негативний вплив на формування конкурентоспроможності, адже продукція, яка виробляється на застарілому енергомісткому обладнанні, має нижчі якісні характеристики та вищу собівартість, що в кінцевому підсумку впливає на ціну. Надзвичайно низькою в структурі витрат на інновації є частка вкладень у здійснення внутрішніх та зовнішніх НДР, причому в динаміці відбувається значне їх скорочення: з 12,5% у 2010 р. до 0,8 % у 2019 р. Така структура інноваційних витрат визнається фахівцями вкрай неефективною, у розвинених країнах Європи у внутрішні та зовнішні дослідження спрямовуються значні фінансові ресурси: витрати на НДР у Швеції становлять 63,2%, Нідерландах – 62,5%, Люксембурзі – 53,8%, Бельгії – 42%, Туреччині – 28,9%, Польщі – 8,3%, Румунії – 13,4%, Чехії – 23,2%, Росії – 15% від загального обсягу витрат на інновації [12].

Аналітичну цінність для розуміння становища в сфері інноваційної активності підприємств мають дані про кількість, структуру та види впроваджених інновацій. Офіційна методологія передбачає виокремлення продуктивних інновацій – впровадження товару або послуги, що є новими або значно поліпшеними за його властивостями або способами використання; також до них належать значні вдосконалення в технічних характеристиках, компонентах і матеріалах, у вбудованому програмному забезпеченні. Крім того, виділяються процесові інновації – впровадження нового або значно поліпшеного способу виробництва продукту, до них входять значні зміни в технології, виробничому устаткуванні й/або програмному забезпеченні [11]. Домінуючими в харчовій промисловості залишаються процесні (технологічні) інновації, що свідчить про курс на технологічну модернізацію галузі (рис. 5).

У розвинених країнах до 90% приросту валового продукту забезпечується за рахунок впровадження нових технологій [15, с. 370], тому можна стверджувати, що це сприятливий фактор для розвитку галузі. За останніх 10 років кількість впроваджених у виробництво нових технологій майже не змінилась, однак збільшується частка нових або суттєво поліпшених та ресурсозберігаючих. Продуктові інновації впроваджуються менш активно, низькою залишається частка нових для ринку (14,6% від загальної кількості впроваджень у 2019 р.), тобто рівень новизни залишається низьким. 2018 р. продемонстрував значне покращення ситуації в галузі, однак наразі спостерігається спад інноваційної активності за всіма показниками.

Зниження інноваційної активності підприємств харчової промисловості значною мірою зумовлене погіршенням фінансового становища виробників у галузі, адже фінансування інновацій в сучасних умовах відбувається переважно за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання. Впродовж останніх років частка власних джерел у структурі фінансового забезпечення інноваційної діяльності становила 80–90%, в цей же час близько третини підприємств галузі завершували господарський рік зі збитками (рис. 6).

В таких умовах створюється замкнене коло: нестача коштів для фінансування інновацій стримує їх активне впровадження, а це, в свою чергу, впливає на можливості інвестування в нові продукти та

технології, освоєння нових ринків та здатність конкурувати з іноземними виробниками, що негативно відображається на фінансовому становищі підприємств. Розірвання цього кола вбачається можливим за рахунок проведення реструктуризації збиткових підприємств галузі, удосконалення системи управління прибутком, пошуку зовнішніх джерел фінансування, використання інструментарію державної підтримки інноваційної діяльності.

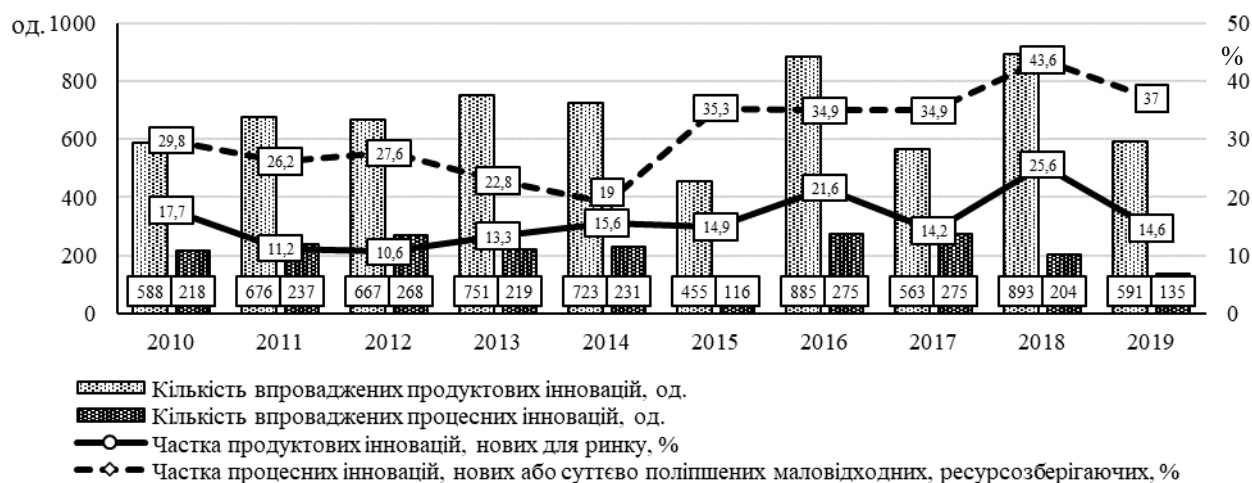

Рис. 5. Динаміка впровадження процесних та продуктивних інновацій підприємствами харчової промисловості у 2010–2019 рр. побудовано автором за даними Державної служби статистики України [11]

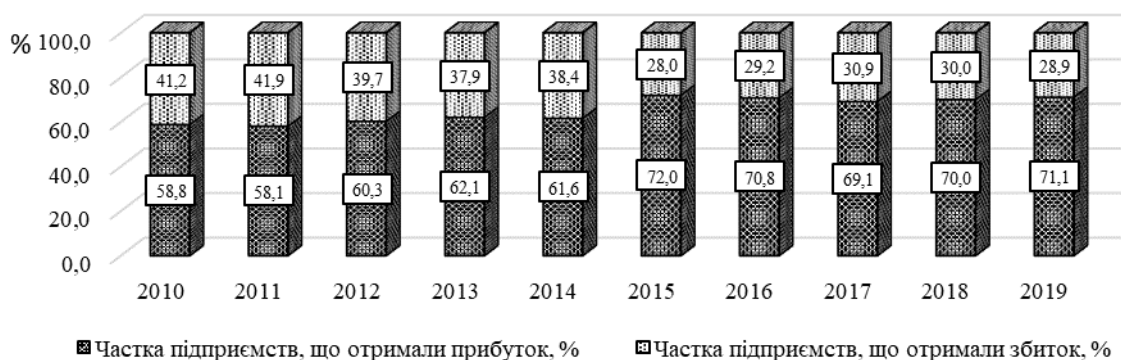

Рис. 6. Динаміка розподілу підприємств харчової промисловості за фінансовим результатом господарської діяльності у 2010–2019 рр. побудовано автором за даними Державної служби статистики України [16])

Висновки і пропозиції. Резюмуючи, слід підкреслити, що інноваційний розвиток є визначальним фактором забезпечення конкурентоспроможності через підвищення ефективності виробничих технологій, продуктивності ресурсів, якісних характеристик продукції, адаптацію підприємств до ринкового середовища та посилення ринкових позицій. Результати дослідження інноваційної активності в харчовій промисловості засвідчують, що ці процеси не досягли належного рівня, а це, в свою чергу, негативно відображається на конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, які функціонують в галузі, причому не спостерігається тенденцій до значних змін в бік покращення. Активізація інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості потребує комплексного підходу та формування інноваційної політики з урахуванням сучасних тенденцій розвитку в інноваційній сфері, що уможливить подолання технологічного розриву і формування високого рівня конкурентоспроможності. Подальші дослідження мають спрямовуватись на розробку стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на інноваційній основі з урахуванням існуючого стану та специфіки функціонування галузі.

Література

1. Забезпечення інноваційного розвитку промисловості України : монографія / за заг. наук. ред. В.В. Дергачової. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. 234 с.
2. Прохорова В. В., Проценко В. М., Чобіток В. І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування : монографія. Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2015. 291 с.
3. Шимановська-Діанич Л. М., Гайденок Є. С. Стратегія інноваційного розвитку підприємств

харчової промисловості України. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2018, № 2. С. 15–24.

4. Круглякова В., Юринець З. Інноваційний потенціал суб'єктів господарювання харчової промисловості України : монографія. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. 132 с.

5. Губіна В.В. Механізми підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості : монографія. Харків : Панов, 2015. 204 с.

6. Prahalad C. K., Hamel G. The core competence of corporation. Harvard Business Review. 1990. Vol. 68. № 3. P. 79–91.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2019 році : статистичний збірник. Державна служба статистики України. К. : ТОВ "Август Трейд", 2020. 100 с.

8. Лагодієнко В.В., Голодонує О.М., Мільчева В.В. Маркетингова стратегія виведення на ринок інноваційного продукту. Економіка харчової промисловості. Т. 10, Вип. 2. 2018. С. 40–50.

9. Лагодієнко В.В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. Бізнес-Навігатор : науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права. Херсон. 2013. № 2(31). С. 178–183.

10. Лагодієнко В.В., Орел В.М. Розвиток інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі. Культура народів Причорномор'я. № 273. 2014. С. 223–231.

11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Характеристика інноваційної діяльності підприємств. Український інститут науково-технічної і економічної інформації. URL: http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446.

13. Мамочка А. Ю. Інноваційний розвиток харчової промисловості в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2012, № 1. С. 216–220.

14. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів : монографія / за ред. Л. В. Дейнеко. К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. 152 с.

15. Олійевська М.Г. Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2011, № 1. С. 368–376.

16. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Drachuk, Yu. Z., Kopyshynska, KO, Koleshnya, Ya. O., Kologrivov, Ya. I., Kuznetsova, K.O. (2018). Ensuring innovative development of Ukrainian industry: monograph / ed. V.V. Dergacheva. Kyiv, 2018. 234 p.

2. Prokhorova, V.V., Protsenko, V.M., Chobitok, V.I. (2015). Formation of competitive strategy of enterprises on the basis of innovation-oriented investment: monograph. Kharkiv: Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, 2015. 291 p.

3. Shimanovska-Dianych, L.M., Haydenko, E.S. (2018). Strategy of innovative development of food industry enterprises of Ukraine. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences. 2018, no. 2, pp. 15–24

4. Kruglyakova, V., Yurynets, Z. (2019). Innovative potential of food industry entities of Ukraine: monograph. Lviv, 2019. 132 p.

5. Gubina, V.V. (2015). Mechanisms for increasing the competitiveness of food industry enterprises: monograph. Kharkiv, 2015. 204 p.

6. Prahalad, C. K., Hamel, G. (1990). The core competence of corporation. Harvard Business Review. 1990, Vol. 68, № 3, pp. 79–91

7. Scientific and innovative activity of Ukraine in 2019: statistical collection / resp. for the issue of M.S. Kuznetsova. Kyiv. : State Statistics Service of Ukraine, 2020. 100 p.

8. Lagodiienko V.V., Golodonyuk O.M., Milcheva V.V. Marketing strategy for bringing an innovative product to market. Economics of the food industry. T.10, Vip. 2. 2018. pp. 40–50.

9. Lagodiienko V.V. Implementation of investment support for innovation in the food industry. Business Navigator: a research and production journal of the International University of Business and Law. Kherson. 2013. №2 (31). Pp. 178–183.

10. Lagodiienko V.V., Orel V.M. Development of innovative activity of meat processing enterprises. Culture of the peoples of the Black Sea region. № 273. 2014. pp. 223–231.

11. Scientific and innovative activity of Ukraine. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Accessed at <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Characteristics of innovative activity of enterprises. Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information. Accessed at http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446

13. Mamochka, A. Yu. (2012). Innovative development of food industry in Ukraine. Bulletin of Sumy National Agrarian University. 2012, no. 1, p. 216–220

14. Kupchak, P.M. (2009). Food industry of Ukraine in terms of activation of integration and globalization processes: a monograph / ed. L.V. Deineko. K. : Council for the study. prod. Forces of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 2009, 152 p.

15. Oliyevskaya, M.G. (2011). The main sources of funding for innovation of enterprises in the region. Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine. 2011, no. 1, p. 368–376

16. Net profit (loss) of enterprises by type of economic activity. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Accessed at <http://www.ukrstat.gov.ua>